

OBCHOD S KOŇMI V STREDOVEKOM UHORSKOM KRÁĽOVSTVE¹

Daniela Dvořáková

DVOŘÁKOVÁ, Daniela. The horse trade in the medieval Hungarian Kingdom. *Historické štúdie*, 48, 2014, pp. 45 – 60.

Die Studie behandelt die Aufgabe der Pferde im Innen- und Außenhandel. Das Pferd war im Mittelalter ein bedeutender Handelsartikel. Die ungarischen Pferde, vor allem aus dem Gebiet Siebenburgen, waren aufgrund ihrer Qualität auf den Pferdemarkten viel gefragt, sogar auch im Ausland. Der Pferdemangel auf den ungarischen Märkten führte zu wiederholten Verboten von Pferdeausfuhr ins Ausland. Die Studie widmet sich der mit dem Pferdehandel im Ungarischen Königreich verbundenen Gesetzgebung, vor allem der Pferdeausfuhr vom 11. bis 15. Jahrhundert. Dabei wird untersucht, wieweit diese Gesetzgebung im realen Handel respektiert und verwirklicht wurde.

Das Ungarische Königreich. Der Handel. Der Pferdehandel. Die Pferde. Der Pferdepreis. Verbot von Pferdeausfuhr. Pferdearten.

Kone boli určujúcim fenoménom stredovekej spoločnosti, vyskytovali sa vo všetkých oblastiach ľudského života. Hoci sa najčastejšie spájajú s rytiermi (napokon boli aj jedným z atribútov rytierstva), s vojenskými výpravami, turnajmi, poľovačkami a podobne, najväčšiu úlohu zohrávali pri presune ľudí a tovaru. Bez nich by sa bol život v stredoveku zastavil.

Kone však mali okrem úžitkovej, praktickej hodnoty pre svojho majiteľa aj hodnotu prestížnu a reprezentatívnu. Vzácny, prepychovo vystrojený kôň bol viditeľný symbol spoločenského postavenia. Kôň sa tak stal spoločenským či dokonca kultúrnym fenoménom elitných spoločenských vrstiev. Povedané slovami stredovekých listín – equus valde bonus – „veľmi dobrý kôň“ bol symbolom bohatstva a moci a ako taký túžbou každého stredovekého šľachtica. Skôr ako sa budeme venovať samotnému obchodu s koňmi, je nevyhnutné zoznámiť sa s druhmi a cenami koní v Uhorskom kráľovstve.

Ako si ľudia však predstavovali takéhoto „veľmi dobrého koňa“? Vkus je totiž záležitosť nanajvýš individuálna a pri koňoch sa okrem krásy vyžaduje aj dobrý zdravotný stav, temperament, charakter, učenlivosť, obratnosť, vytrvalosť a celý rad ďalších vlastností. Navyše, musíme uvážiť aj zmeny v predstavách ideálu krásy, ktoré prináša čas, možno sa nám dnes páčia celkom iné kone ako stredovekým rytierom. A zda by

¹ Štúdiu je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA 2/0061/11 Človek a svet zvierat v stredoveku. Práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0051-12 Stredoveké hrady na Slovensku, život, kultúra, spoločnosť.

sa ani oni sami nezjednotili v názore na to, čo je „dobrý kôň“, tak často spomínaný v stredovekých písomných prameňoch. „Dobrý kôň“ sa totiž v prameňoch objavuje tak v súvislosti so sedliakmi, ako aj s kniežatami a panovníkmi. Je pritom zrejmé, že to boli diametrálne odlišné zvieratá. Oveľa viac informácií ako písmo nám preto poskytuje obraz – kôň je, našťastie pre nás, najzobrazovanejšie zviera stredoveku. A tak si o podobe vtedajších koní predsa len môžeme urobiť pomerne presnú predstavu.

V stredovekom Uhorskom kráľovstve patrili k vychýreným a veľmi žiadaným koňom predovšetkým sedmohradské kone. Zmienil sa o nich napríklad burgundský rytier Bertrandon de la Brocquière, ktorý v roku 1433 cestoval cez Uhorsko. Kone zo Sedmohradského rudohoria sa podľa jeho informácie na peštianskom konskom trhu predávali niekoľkonásobne drahšie ako iné kone.² O kvalitách sedmohradských koní sa približne v rovnakom čase ako Bertrandon zmieňuje aj vicecancellár kráľovnej Barbory Václav v liste adresovanom svojmu pánovi Ladislavovi zo Štítника. Z listu vyplýva, že Václav smúti za koňom Erdel, o ktorého jeho pán prišiel, akoby to bol jeho vlastný. Avšak posielala mu nového „Erdela“, „silného, pekného, dobre stavaného, s primeraným chodom, ľahko a pohodlne nosiaceho“.³ „Kiež by ste pre neho schválili meno Erdel,“ dodáva Václav. Mená oboch koní svedčia v tomto prípade o ich pôvode (Erdély = Sedmohradsko).

Dopyt po sedmohradských koňoch však často presahoval ponuku. V roku 1412 riešil vojvoda Stibor sťažnosť obyvateľov sedmohradskej Bistrice (Bistrița), že uhorskí hodnostári, konkrétne familiári župana Sikulov, im berú najlepšie kone, na ktorých jazdia tak, že ich úplne vysilia a zničia. Keď sa potom majú obyvatelia týchto oblastí vypraviť do boja, nie sú s takými uštvanými a unavenými koňmi schopní slúžiť kráľovi a plniť si povinnosti. Vojvoda preto nariadil, že odteraz nijaký uhorský hodnostár ani jeho familiár nemá právo zobrať im koňa, len kobyly, voly a kravy.⁴ Koncom 15. storočia bol už pokles stavu tamojších koní taký vážny, že ďalší sedmohradský vojvoda Peter zo Sv. Jura v roku 1499 „pre veľký nedostatok koní a hovädzieho dobytká“ ich vývoz mimo územia Sedmohradska (extra partes Transylvanas) prísne zakázal. Vo svojom zákaze špecifikoval, že sa nesmú vyvážať „gradarii“ v hodnote nad šesť zlatých. Kto by sa odvážil porušiť zákaz, mal prísť o všetok svoj majetok.⁵ Mimoriadne prísny trest (stratou majetkov sa trestalo aj za vraždu) svedčí o tom, že nedostatok koní v Sedmohradsku sa stal naozaj problémom.

Sedmohradský vojvoda Peter zo Sv. Jura v spomínanom mandáte nehovoril o zákaze vývozu koní ako takých, ale konkrétne o zákaze vývozu „gradarior“. V stredovekých uhorských prameňoch okrem tohto pomenovania nájdeme aj iné výrazy označujúce rôzne druhy koní. Nerozlišovali sa nimi plemená, ale skôr to, na akú prácu bol

² SZAMOTA, István. *Régi utazások Magyarországon és Balkánfélszigeten 1054 – 1717*. Budapest : Franklin 1891, s. 94.

³ 1431: DL 12 404: „Interim tamen dirigo D.V. Erdel loco vestri Erdel fortem, pulchrum, bene proportionatum, competenter gradientem, leviter et suaviter portantem.“

⁴ ZsO III, č. 2 480, DF 247 246.

⁵ *Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károlyi. A nagykárolyi gróf Károlyi-család oklevéltára*. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. III. Budapest 1885, s. 40.

daný kôň určený, ba dokonca pre akú spoločenskú skupinu bol vhodný. Prísne hierarchizovaná stredoveká spoločnosť sa totiž snažila „hierarchizovať“ aj zvieratá, kone nevynímajúc. V západnej Európe je tento model delby koní odrážajúci delbu spoločenských vrstiev vďaka literatúre a bohatej kronikárskej spisbe ľahko rekonštruovateľný. V Uhorsku nemáme takýto typ historických prameňov, takže je ťažké robiť podobné závery. V dôsledku viacerých faktorov však bola situácia v krajine celkovo iná. Žili tu popri sebe rôzne národy s odlišnými kultúrami, mnoho prežívalo ešte z myslenia a kultúry „stepných národov“ a v poslednom storočí stredoveku bolo kráľovstvo stále konfrontované s Osmanskou ríšou. Jednou zo zásadných odlišností bolo napríklad aj to, že v Uhorsku – na rozdiel od západnej Európy – nebolo degradujúce jazdiť na nižších alebo malých koňoch. Kone nápadne nízkeho vzrastu sa používali dokonca aj pri turnajoch na kráľovskom dvore! Spomeňme *opäť* svedectvo Burgund'ana Bertranda – v Budíne videl na vlastné oči turnaje, kde sa „*podľa zvyku krajiny bojovalo na malých koňoch*“. Jedným z aktívnych účastníkov bol aj syn uhorského palatína Mikuláša z Gorjan, príslušník najpoprednejšieho magnátskeho rodu.⁶ Používanie malých koní teda uhorský aristokrat chápal celkom inak ako západoeurópsky.

To však neznamená, že v Uhorskom kráľovstve nepoznali najoceňovanejšieho koňa, *dextriera*, v latinských písomných prameňoch v celej Európe nazývaného *dextrarius*. Aj uhorskí šľachtici nastupovali do boja alebo na turnaje na týchto veľkých silných bojových žrebcoch, pravda, ak na zaobstaranie takého koňa mali finančné prostriedky. Vyšľachtenie tohto typu koňa si vyžiadal stredoveký spôsob boja. Ťažkoodení rytieri v plnej zbroji s opancierovanými koňmi sa zoradili bok po boku v tesnom zovretí a v pevne zomknutom šíku sa cvalom hnali na nepriateľa. Cieľom bolo najskôr sústredeným útokom rozdrviť rovnako zoradené šíky protivníka, rozbiť ich na menšie skupiny, a tie potom poraziť. Veľké, mohutné kone boli vďaka svojej sile na taký úder najvhodnejšie a navyše boli schopné niesť veľkú záťaž, akou bol obrnený jazdec a jeho brnenie. Je pochopiteľné, že rytier potreboval do boja nielen silné, ale aj oddýchnuté a čerstvé zviera. Preto sa na dextrarioch nejazdilo, rytier sa na bojisko priviezol na inom koni, bojového žrebca viedol neosedlaného po pravej ruke. Tak vznikol jeho názov *dextrarius*, pravostranný. *Dextrariom* však nebol vo všeobecnosti každý mohutný kôň, bol to „bojový“ kôň, takmer vždy žrebec, ktorý bol pre svoje telesné aj psychické vlastnosti vhodný do boja a na tento účel prešiel špeciálnym výcvikom. V boji predstavoval *dextrarius* veľkú výhodu, avšak v prípade, ak sa vojsko obrátilo na útek, stal sa nevýhodou, často fatálnou. Na dlhší rýchly cval bol totiž takýto kôň úplne nevhodný rovnako ako na dlhé presuny. Preto sa *dextrarius* používal výlučne v boji. Rytier sediaci na takomto koni bol pripravený bojovať – a tak ho vnímalo aj okolie.

V uhorských písomných prameňoch sa *dextrarius* spomína najmä pri opise bojových stretnutí, kde takéhoto koňa buď ukoristili, alebo zabili.⁷ V jednom prípade kráľ v listine pri vymenovaní zásluh udatného rytiera dokonca špecifikuje, že pod ním zabili „*ušľachtileho a silného dextraria*“.⁸ V roku 1285 kráľ Ladislav Kumánsky odmenil

⁶ SZAMOTA, *Régi utazások Magyarországon*, s. 96.

⁷ Napríklad, CDH V/3, s. 274, CDAC VII, č. 223.

⁸ CDAC VII, č. 200: „*Nobili et forti dextrario suo sub ipso occiso.*“

istého šľachtica za zásluhy, medzi ktorými osobitne zdôraznil, že zajal v bitke troch Čechov „*dôstojne vyzbrojených aj s ich dextrariami*“, a on ich potom daroval rímskemu kráľovi Rudolfovi.⁹

Okrem toho sa tieto kone objavujú v listinách vtedy, ak sa stanú predmetom krádeže. Napríklad v roku 1283 istému šľachticovi vyplienili majetok a ukradli všetky kone v počte 73 vrátane dvoch žrebčov dextrariov.¹⁰ Kde-tu sa o nich zmieni aj kronikár. Prípoemeňme si svedectvo Dubnickej kroniky o pohrebe uhorského kráľa Karola Róberta, ktorého na poslednej ceste odprevádzali jeho tri slávnostne vystrojené bojové kone, „*dextrarii*“.¹¹ Na označenie dextrariov sa v písomných prameňoch niekedy používa jednoduché spojenie veľký kôň (*equus magnus*). V účtoch poľského kniežaťa Žigmunda počas jeho budínskeho pobytu v roku 1500 sa vyskytuje iba tento termín, v jednom prípade dokonca s prívlastkom rytiersky.¹²

Druhým najfrekvencovanejším koňom v prameňoch uhorskej proveniencie je *palefridus*, čo je latinská podoba francúzskeho palefroi. Bol to kôň „cestovný“ alebo „jazdecký“, ľahšej telesnej konštrukcie, rýchlejší a vytrvalejší. Na rozdiel od dextraria, ktorý bol presne určený pre istú spoločenskú skupinu, totiž rytierov, palefrida nemožno takto presne zaradiť. Celkom iste to nebol kôň určený výhradne pre duchovenstvo a dámy. Používal sa aj na kráľovskom dvore, ale aj v prostredí strednej šľachty a meštianstva, jazdili na ňom rovnako ženy aj muži. Palefridus bol jazdecký kôň, ktorý mohol mať rôzne kvality, telesný vzrast aj cenu. V prameňoch sa spomína dokonca aj malý palefridus¹³ čiže nízkeho vzrastu. Zaznamenané ceny palefridov sa pohybujú od 40 do 100 zlatých, patrili teda skôr k drahším koňom. Kúpiť dobrého koňa palefrida zrejme nebolo úplne jednoduché. Dosvedčuje to list manželky palatína Mikuláša z Gorjan, teda jednej z najpoprednejších uhorských dám, o ktorej by sme predpokladali, že mala plne stajne drahých a kvalitných koní. Z listu napísaného okolo roku 1415 sa však skôr zdá, že barónka hľadá koňa už dlhší čas, hoci suma, ktorú bola ochotná za koňa dať, bola značná. V liste oznamuje Mikulášovi z Kállóa, zrejme svojmu familiárovi, že sa dopočula o koni, ktorý by bol pre ňu primeraný a že tohto koňa vlastní istý šľachtic v Gemerskej župe. Miestni ho vraj chvália a oceňujú na 100 zlatých. Anna žiadala Mikuláša, aby sa išiel na koňa pozrieť, a ak je taký, ako hovoria, aby ho pre ňu kúpil za sumu do 100 zlatých. Na záver dodáva, že zháňa ešte ďalších dvoch-troch palefridov.¹⁴

Slovo *palefridus* vzniklo údajne zo slova *paraveredus*, ktoré v ranom stredoveku označovalo vedľajšieho koňa, ktorý išiel popri poštovom koni (*veredus*).¹⁵ Neskôr sa význam rozšíril na jazdeckého koňa ako takého a v niektorých jazykoch dokonca na

⁹ CDH V/3, s. 274.

¹⁰ CDAC IX, č. 251

¹¹ *Chronicon Dubnicense. Historiae Hungariae Fontes domestici III.* Ed. Florianus Mátyás. Quinqueecclesia 1884, s. 131 – 136.

¹² DIVÉKY, Adorján. Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500 – 1502, 1505). In *Magyar Történelmi Társaság Társulati Közleményei*, 26, 1914, s. 67.

¹³ 1444 (DL 13 815): „*palfiedrus (!) parvus*“.

¹⁴ ZsO V, č. 1 377.

¹⁵ ŠMAHEL, František. *Cesta Karla IV. do Francie. 1377 – 79.* Praha : Argo 2006, s. 279. Šmahel uvádza, že *veredus* je keltské slovo označujúce koňa.

samotného koňa (nemecké Pferd). Dôkazom o rozšírenosti palefridov v celej Európe je aj francúzske slovo palefrenier označujúce paholka – koniara.¹⁶

Palefridus mal okrem toho aj ďalší význam. Označoval tzv. mimochodníka, čo je kôň, ktorý namiesto správneho nohosledu, teda štvordobého kroku v poradí ľavá predná, pravá zadná, pravá predná, ľavá zadná, pohybuje ľavou prednou aj ľavou zadnou nohou súčasne. Vďaka dvojdobému hojdačnému rytmu sú takéto kone oveľa pohodlnejšie pre jazdcov, a to aj v kluse, preto sa niekedy nazývajú klusáky (z mimochodníkov sa aj vyvinuli niektoré významné klusácke plemená). V maďarčine sa pre ne používa slovo poroszka, ktoré má juhoslovanský pôvod.¹⁷ Napríklad, v rozsudkovej listine v prospech istého šľachtica zo župy Küküllő z roku 1416 sa rieši krádež „*palifrida, ludovo* [nazývaného] *poroska*“ za 100 zlatých a dvoch mlynských kameňov za štyri zlaté.¹⁸ Oblúba mimochodníkov po celý stredovek neutíchala, pretrvala až do konca 16. storočia, keď sa začínajú z prameňov vytrácať. V 18. storočí sa už v európskych armádach považoval mimochod za „nekorektný“ chod, a tak to zostalo dodnes.

Synonymom slova palefridus bolo pravdepodobne slovo *gradarius*, o ktorom sme hovorili v súvislosti so zákazom sedmohradského vojvodu vyvážať tieto kone mimo územia Sedmohradska. *Gradarius* sa v prameňoch objavuje až v druhej polovici 15. a na začiatku 16. storočia, keď sa z nich, naopak, vytráca palefridus. Napríklad v účtoch kniežata Žigmunda či kráľa Ľudovíta zo začiatku 16. storočia sa ani jediný raz nespomína palefridus, ale opakovane *gradarius*. Nepochybne ide o ten istý typ koňa – ľahšieho, a tým rýchlejšieho jazdeckého koňa. *Gradarius* sa niekedy využíval aj v boji, spomína ho Ján z Turca vo svojej kronike pri opise boja uhorských oddielov vedených Jánom Huňadym s Turkami v marci 1442. Oddiel uhorských bojovníkov vedený Huňadym a sedmohradským biskupom Jurajom Lépešom na otvorenom poli neďaleko dediny Sv. Imrich pri Albe Iulii nečakane prepadla presila Turkov. Uhri sa dali na útek, pretože na otvorenom priestranstve nemali šancu odolať nepriateľskej prevahe. Biskup, ktorý unikal rýchlym cvalom na svojom *gradariovi*, z neho pri preskakovaní akejsi riečky padol a prišiel o hlavu. Pamiatku nešťastného biskupa na tomto mieste potom dlhé roky pripomínal kamenný kríž, ktorý ľudia nazývali Lépešov kríž.¹⁹ Ťažko povedať, či si J. Lépeš zvolil do boja *gradaria* preto, že to zodpovedalo jeho postaveniu duchovného, alebo to určil charakter vojnového stretnutia, kde boli jednoznačne vhodnejšie rýchlejšie kone. Je možné, že *gradarius* zhruba zodpovedal spomínanému francúzskemu *coursierovi*, behúňovi, ktorý sa tiež používal do boja. Takýto typ koňa totiž v uhorských prameňoch úplne chýba. Naproti tomu Bertrandon de la Brocquière

¹⁶ JANKOVICH, Miklós. *Pferde, Reiter, Völkerstürme*. München : BLV 1968, s.100.

¹⁷ Tamže, s. 192.

¹⁸ ZsO V, č. 2 344.

¹⁹ Dedina Sv. Imrich sa dnes nazýva Sîntimbru a nachádza sa v Rumunsku. THURO CZ, Johannes de. *Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ed. Elisabeth Galántai, Julius Kristó. Budapest : Akadémiai kiadó 1985; II. *Commentarii*. 2. *Ab anno 1301 usque ad annum 1487*. Composuit Elemér Mályusz adiuvente Julio Kristó. Budapest : Akadémiai Kiadó 1988, s. 323, tamže aj identifikácia dediny Sv. Imrich. THURO CZ, s. 245: „*Ubi et pretactus Albensis episcopus in celeri cursu sui gradarii, dum fugiens suo gradario trans decursum cuiusdam rivuli saltante in terram decidisset, decollatus est.*“

spomína, že si v Uhorsku kúpil dobrého jazdeckého koňa – vynikajúceho behúňa.²⁰ Rýchle jazdecké kone, francúzske coursiersy, sa teda museli skrývať pod iným názvom.

V súvislosti s gradariom treba ešte spomenúť koňa v prameňoch označeného ako *badavia*. Nesprávne sa totiž považuje za kobyľu gradaria. Oveľa pravdepodobnejšie je, že toto slovo, vyskytujúce sa v účtoch kniežaťa Žigmunda počas jeho budínskeho pobytu, označuje arabského koňa. Slovo *badavia* v arabčine znamená beduín, a ako je známe, arabského koňa „stvorili“ beduíni. Nasvedčovali by tomu aj súvislosti, v akých sa badavia v účtoch opisujú. V spomínanom prameni sa objavujú na dvoch miestach, obidva razy v súvislosti s Turkami. V jednom prípade bola zakúpená uzda pre badaviu prostredníctvom Turka, v druhom prípade dostal knieža Žigmund od kráľa badaviu spolu s Turkami.²¹

Súčasne s gradariom sa v prameňoch zo začiatku 16. storočia objavuje aj druh koňa nazývaný *ambulator*. Aj tento termín niektoré slovníky prekladajú ako mimochodník, niektoré jednoducho ako jazdecký kôň. To, že skutočne išlo o mimochodníka, dosvedčuje zápis zo spomínaných kniežacích účtov, kde sa *ambulator* objavuje so spresnením „*inak mimochodník*“ (alias ynochodnyk)²², v tých istých zápisoch o päť rokov neskôr už iba ako mimochodník.²³

Ďalším názvom koňa, s ktorým sa v uhorských prameňoch stretáme, je *trotator*, v literatúre a slovníkoch aj *trottarius*, *toletarius*, *tolutarius*. Interpretácia tohto označenia je nejednoznačná, prekladá sa často ako klusák alebo kôň chodiaci mimochodom. Miklós Jankovich ho stotožnil s palefridom, podľa neho sú *trotator* a *palefridus* ekvivaletné označenia toho istého typu koňa. Toto tvrdenie však vyvracia listina kráľa Žigmunda z roku 1412, v ktorej prikazuje vyšetriť sťažnosť šľachticov na nezákonné odobratie koní župnými úradníkmi ako pokutu. Konkrétne 16 koní zo stáda a okrem toho ešte dva iné kone – jedného „*pallefreda*“ a druhého „*trotatora*“.²⁴ Je teda isté, že *trotatora* a *palefrida* nemôžeme stotožniť. Ako sa však vyslobodiť zo spleti názvov *palefridus*, *gradarius*, *trotator* a *ambulator*? Hľadanie v najrozličnejších slovníkoch a glosároch nevedie k výsledku. Často si navzájom odporujú a jednoznačnú odpoveď neposkytujú, v prevažnej väčšine prekladajú všetky štyri pojmy ako klusák alebo mimochodník. A azda jednoznačná odpoveď ani nejestvuje. Je možné, že rozdiely medzi jednotlivými druhmi sú pre nás už jednoducho nepostihnuteľné. Veď aj dnes rozlišujeme viacero druhov mimochodu. A tak sa stávajú spomínané výrazy nepreložiteľné, vieme ich sprostredkovať iba približne. Platí to aj o ďalšom uhorskom, tentoraz pravdepodobne maďarskom výraze *dalm*, ktorý sme v písomných prameňoch zaznamenali len v jedinom prípade – v listine z roku 1335, ktorou si šľachtici Vesszős a Töttös delia majetky, okrem iného aj kone. V listine sa konkrétne spomína 62 neskrotených koní, dva žrebce, jeden *palefridus*, päť koní ľudovo nazývaných *dalm* a šesť koní do voza.²⁵

²⁰ SZAMOTA, *Régi utazások Magyarországon*, s. 94.

²¹ DIVÉKY, *Zsigmond lengyel herceg*, s. 26 (rok 1500), tamže s. 204 (rok 1505).

²² Tamže, s. 31 (rok 1500).

²³ Tamže, s. 198, 211 (rok 1505).

²⁴ ZsO III, č. 2 380.

²⁵ CDHA III, s. 178.

Márta Belényesy považuje dalma za „*rýchlo bežiaceho*“ koňa²⁶, István Szamota za „*nákladného*“ koňa, tak si vyberme. A možno je za záhadným druhom koňa len nepozorný pisár a skomolenina iného slova...

Oveľa jednoduchšia je situácia pri delení koní z hľadiska ich základného použitia na jazdecké, teda „pod sedlo“ – sellati, subselliparati – a kone do záprahu – curriferi, currus trahentes, redarii alebo redales (reda = voz). Kniežacie účty z roku 1500 dokonca rozlišujú, či ide o redaria do voza (woszyk), alebo do koča (kolepczan). Niektoré kone boli vycvičené na jazdu aj záprah (redales succubitales sive supersessionii aptes). Okrem tohto základného rozdelenia sa rozlišovali ešte kone určené na konkrétne činnosti, vyžadujúce osobitný výcvik. Takémuto špeciálnemu výcviku pravdepodobne podrobovali kone určené na poľovačky – v prameňoch označované ako „*leporarii*“. Od loveckých koní sa vyžadovali skutočne všestranné schopnosti, ktoré by sa dali porovnať azda s dnešnou prípravou koní na súťaže military – kone museli byť rýchle, obratné, odvážne, poslušné, schopné prekonať aj tie najnáročnejšie terénne prekážky, teda vynikajúci skokani. Iné schopnosti – predovšetkým rýchlosť – sa zasa vyžadovali od koní určených pre rýchlych poslov alebo na dostihy, na Uhorskom kráľovskom dvore módné od 15. storočia. V účtoch kráľovského dvora sa tieto kone nazývajú rýchle (equi veloces) alebo aj pretekárske kone (zawodnyk).

Okrem druhu či typu koní bola dôležitá ich farba, stredovekí ľudia jej pripisovali veľký význam. Nie preto, že by verili, že farba má vplyv na charakter a výkonnosť koní, skôr predstavovala istú symbolickú hodnotu.

Farba a druh koňa boli rozhodujúcimi faktormi pri stanovovaní jeho ceny. Ďalej, samozrejme, povaha a výzor koňa, jeho vek, zdravotný stav, stupeň výcviku, charakterové vlastnosti a podobne. Prehľad cien koní na základe údajov pozbieraných zo súdnych listín, donácií, testamentov či účtovných kníh ukazuje, že v 13. a prvej polovici 14. storočia bola priemerná cena koňa zhruba 10 hrivien (s výnimkou veľmi drahých Ladislavových koní). V druhej polovici 14. storočia sa už ceny uvádzali väčšinou v zlatých, pričom priemerná cena za koňa bola 50,6 zlatého. Zaznamenané ceny v hrivnách sa pohybovali od 2 do 15 hrivien. V prvej polovici 15. storočia sa priemerná cena koňa znížila na 38,1 zlatého, pričom ceny v hrivnách (veľmi ojedinelé) sa nezmenili, zostali od 2 do 15 hrivien. V jednom prípade bol kôň vyplatený v soli – jeho cena bola 2 200 soľných kameňov. Výnimočne sme zaznamenali platbu v kopách pražských grošov a inej mene. V druhej polovici 15. storočia a na začiatku 16. storočia ceny koní naďalej klesali. Priemerná cena bola už len 19 zlatých, hoci podstatnú časť údajov o cenách z tohto obdobia sme čerpali z účtov kráľovských a kniežacích dvorov, kde sa nakupovali kone drahšie a vzácnejšie. Ceny v tomto období už boli uvedené výhradne v zlatých. Najdrahšie kone na uhorskom trhu stáli 100 zlatých, to boli skutočne luxusné kone určené aristokracii. Najvyššia suma, aká sa v prameňoch vôbec vyskytla, aj to len trikrát za celé sledované obdobie, bola 200 zlatých.²⁷ Že bola vysoko zveličená, uka-

²⁶ BELÉNYESY, Márta. *Viehucht und Hirtenwesen in Ungarn im 14. und 15. Jahrhundert*. Budapest : Akadémiai Kiadó 1961, s. 29.

²⁷ DVOŘÁKOVÁ, Daniela. *Kôň a človek v stredoveku: k spolužitiu človeka a koňa v Uhorskom kráľovstve*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak 2007, s. 225 – 237.

zuje prešetrovanie sťažnosti vesprímskeho (Veszprém) biskupa Demetera z roku 1388. Biskup tvrdil, že pri prepade jeho dediny okradli tamojších úradníkov o dva plášte a koňa v hodnote 200 zlatých. Následné vypočúvanie svedkov a vyšetrovanie ukázalo, že k udalosti naozaj prišlo a všetky fakty, uvedené v sťažnosti – s výnimkou ceny koňa – boli pravdivé.²⁸ Ceny koní v Uhorskom kráľovstve mali teda v stredoveku klesajúcu tendenciu. To je veľmi zaujímavé zistenie, pretože napríklad o Poľsku toto tvrdenie neplatí. Poľský historik Kazimiersz Wiliński, ktorý sa problematikou cien koní zaoberal, zistil, že ceny poľských koní sa v 14. a 15. storočí nemenili. Bežný pracovný kôň stál od 1 do 3 hrivien, kvalitnejší kôň určený do kupeckých a rytierskych vozov, na prácu na poli, ale zrejme aj pod sedlo stál 4 – 6 hrivien. Bohatšie vrstvy spoločnosti si kupovali kone vyššej kategórie, jazdecké, v cene 7 – 10 hrivien. Tieto kone sa už považovali za drahé. Kone nad 10 hrivien sa v prameňoch objavujú len úplne výnimočne, to sú kone vyslovene reprezentatívne a vzácné.²⁹

V niektorých prípadoch sa kone použili ako platidlo. Keď chceli v roku 1453 páni z Rozhanoviec získať nazad svoj hrad Ostrý Kameň, ktorý im obsadila počas občianskej vojny nepriateľská strana, museli ho vykúpiť za 700 zlatých a 10 koní. Ján z Grumbergu predal svoj majetok Malacky v roku 1459 za 300 hrivien viedenských denárov a dobrého koňa v hodnote 20 zlatých.³⁰ V inom prípade kupec získal neobývanú dedinu za koňa, luk a tulec.³¹

Keďže kone predstavovali potrebný a ustavične žiadaný tovar, stali sa obľúbenou korisťou zlodejov. Kone, ktoré žili voľne na pasienkoch, najmä ak ich nestrážili, bolo ľahké odvieť. Už ťažšie bolo skryť ich, najmä pri väčšom počte. Preto vinník bol často známy, ťažko sa dalo prejsť so stádom 50 koní bez toho, aby nezanechal stopy a nikto si ho nevšimol. Aby sa však poškodený domohol spravodlivosti, muselo sa konať veľmi zložitú súdnu dokazovanie a dovedy už kone mohli byť za kopcami. Často nešlo o krádeže v pravom zmysle slova, ale o vybavovanie starých účtov, vymáhanie dlžôb, pomstu a podobne. Takýchto prípadov sú v listinách desiatky. Na ilustráciu niektoré z nich uvádzame. Najvyššie počty ukradnutých alebo odvedených koní, aké sme zaznamenali, sú z roku 1433, keď temešský župan Štefan z Rozhanoviec dal prostredníctvom svojich familiárov odvieť príslušníkom významného šľachtického rodu v oblasti okolo rieky Maroš 900 koní, a z roku 1423, keď vdove po Jánovi z Pásztó odvedli z majetkov 500 koní! Sú to čísla až neuveriteľné, ale v listinách skutočne zapísané.³² V inom prípade ukradli 108, v ďalšom 166 koní.³³ Vo väčšine prípadov išlo maximálne o desiatky koní. V roku 1340 v Šopronskej župe ukradli istému šľachticovi zo stáda 14 veľkých neskrotených kobýl, dve kobyly sa mu podarilo vymôcť nazad,

²⁸ ZsO I, č. 579; DF 200 322.

²⁹ WILIŃSKI, Kazimiersz. Ceny koni w Polsce średniowiecznej. In *Acta universitatis Losziensis. Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki humanistyczno-społeczne*, 1979, Seria I, zeszyt 57, s. 75 – 110.

³⁰ DL 15 376.

³¹ DL 36 390.

³² DF 238 192; DL 43 634.

³³ DL 53 072: Šľachticovi zobrali 100 stádových koní a 8 skrotených, ZsO II/1, č. 3713.

ale o ostatné prišiel.³⁴ V roku 1421 prišiel o celé svoje stádo koní iný šľachtic. Jedného koňa v hodnote 20 zlatých mu zobrali, dva kone v cene 100 zlatých zabili a celé zvyšné stádo, equatiu, v ktorej bolo aj 24 tohoročných žriebät, mu odviedli.³⁵ V roku 1413 odohnali z majetku šľachtica 74 vybraných koní³⁶, v roku 1408 inému šľachticovi 95 koní,³⁷ ďalší prišiel „len“ o 12 koní.³⁸ Veľmi smutný prípad vyšetruval palatín Mikuláš Kont v roku 1365. Vavrinc z Nyeuku prostredníctvom svojich poddaných odviedol z pasienka 50 koní sťažujúceho sa šľachtica. Kone zaviedli do močiarov a tam všetky zahynuli. Otázka je, či to bolo nešťastie a kone zahynuli pri pokuse ukryť ich, prípadne previesť ťažko schodnou cestou do úkrytu, alebo išlo o pomstu, pri ktorej kone chladnokrvne zabili tak, že ich zahnali do močiarov.³⁹

Predmetom krádeže neboli vždy len kone šľachtické, ale aj kone poddaných. Aj medzi poddanými boli totiž bohatí sedliaci, ktorí vlastnili väčšie stáda koní. V roku 1489 riešil kráľ Matej Korvín sťažnosť Ladislava Kokoša z Nemej (Klížska Nemá), že jeho poddanému ukradli z pasienka (de campo) 36 koní.⁴⁰ Vo vlastníctve niektorých poddaných nachádzame aj kone vyslovene drahé.

Oveľa väčšiu odvahu ako odvieť kone z pasienka si vyžadovala krádež priamo zo stajne, či už pri nocovaní v hostinci počas cestovania, alebo priamo z domu majiteľa. Na cestách sa to mohlo prihodiť hocikomu. V roku 1425 takúto nepríjemnú situáciu zažil priamo kráľovský notár, keď mu v Šintave, v dome farára, kde bol ubytovaný, ukradli koňa. Musel to byť drahý alebo veľmi obľúbený notárov kôň, pretože krádež riešil sám panovník. Osobitným mandátom nariadil bratislavskému županovi, aby vyhlásil po tomto čiernom koni s bielou hviezdou na čele pátranie. V každom meste, mestečku a na všetkých verejných miestach (na trhoch, v kostoloch) celej župy mali ohlásiť, že sa takýto kôň stratil, a vyvinúť všetko úsilie na jeho nájdenie. Ak by sa kôň našiel, mali ho prostredníctvom vlastných ľudí okamžite dopraviť ku kráľovi, nech by sa zdržiaval kdekoľvek v krajine.⁴¹

Kone sa kradli všade, nielen na cestách, v hostincoch, ale aj v domoch bohatých mešťanov či v šľachtických kúriách. Nájdenie ukradnutého koňa nebolo určite jednoduché, najmä ak okolie nemalo nijakú snahu pomôcť pri hľadaní, ako sa to stalo v jednom z mnohých prípadov krádeží koní, tentoraz v Užskej župe v roku 1414. Šľachtic, ktorému priamo z domu odviedli koňa, požiadal o vyšetrenie súdnu stolicu Užskej župy. Jeden zo slúžnych sa teda vybral za pomoci miestnych obyvateľov po stopách koňa. Tie viedli z domu poškodeného do dediny Závada a odtiaľ ďalej na majetok

³⁴ *Sopron vármegye története. Oklevéltár.* Szerkesztette Nagy Imre. I. k. 1156 – 1411. Sopron : Litfass Károly Könyvnyomdájában 1889, s. 161.

³⁵ *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vászonkeő. A zichi és vászonkeői gróf Zichy család idősb-ágának okmánytára.* I – XII. Budapest : Societas Historica Hungarica, 1871 – 1931. VIII, s. 10. (ďalej iba Sopron okl.)

³⁶ ZsO IV, č. 1 049.

³⁷ ZsO III, č. 1 120.

³⁸ 1407: ZsO II/2, č. 5 810.

³⁹ Sopron okl. I, 355.

⁴⁰ Tamže, 558.

⁴¹ AMB, č. 986.

Mateja z Pavloviec, kde zlodaj prešiel rieku. Miestni obyvatelia však odmietli s prísasným spolupracovať, považujú ho za „niktoša“, a tak sa kôň nenašiel.⁴² Zlodaj mal v tomto prípade šťastie (ak sa ho nepodarilo dolapiť neskôr), pretože za krádež koňa hrozil trest smrti, a to dokonca aj šľachticom. V roku 1411 prichytili šľachtica Šimona z Belže pri krádeži koňa v Košiciach a richtár ho odsúdil na trest smrti. Neskôr mu vďaka príhovorom a intervenciám zmenili trest smrti na súboj – vinník si mohol život vybojovať.⁴³ Na smrť bol odsúdený aj ďalší šľachtic – a to dokonca za krádež koní poddaným! Keďže v stanovenom čase nezaplátil ich pánovi Andrejovi z Kapušian 16 zlatých náhrady za tri odvedené kone, odsúdil ho krajský sudca v apríli 1408 na trest straty hlavy a všetkých majetkov.⁴⁴ V roku 1408 Havel, familiár istej šľachtickej vdovy, s ďalšími komplicmi ukradli 42 koní. Na smrť bol odsúdený nielen zlodaj – familiár, ale aj dotyčná šľachticná, ako „verejná hostiteľka zlodajov a lúpežníkov“.⁴⁵

Poskytnúť pomoc zlodajovi koní teda znamenalo vystaviť sa nebezpečenstvu smrti. Ľudia navyše boli motivovaní samotným zákonom, aby zlodajov koní lapali. Už kráľ Ladislav v 11. storočí ustanovil, že ak niekto prichytí zlodaja s ukradnutým koňom, zlodaja odovzdá sudcovi a koňa, v prípade, že sa do troch týždňov, počas ktorých ho musí vodiť pred kostol alebo na trh, nikto oň neprihlási, si môže nechať.⁴⁶

So zlodajmi koní sa stretáme aj v súdnych knihách jednotlivých miest. Tu zlodajov väčšinou čakala šibenica. Dodajme, že ukradnuté kone predávali pravdepodobne dosť pod cenu, pretože prvoradá bolo čo najskôr sa zvieratá zbaviť. Suma, za ktorú predávali zlodaji kone na začiatku 16. storočia v Bratislave, sa pohybovala od 1 do 4 zlatých, pri priemernej cene 3,3 zlatého za koňa.⁴⁷ Kurióznym bol prípad bratislavského zlodaja Jakuba Hamra, ktorý ukradol kone významnému mešťanovi, vymenil ich za iného koňa a toho mu napokon ukradli iní zlodaji.⁴⁸

Za krádež koňa sa považovalo aj to, ak človek koňa našiel a neodovzdal ho. Napríklad v mestskom práve Žiliny, prevzatom z Krupiny,⁴⁹ ktorým sa spravovali aj ďalšie mestá, bol zakotvený paragraf predpisujúci nájdeného alebo do vlastného domu zatúlaného koňa hneď prvý deň nahlásiť richtárovi. Richtár mal informovať farára a ten musel trikrát v kostole nálež cudzieho koňa oznámiť. Ak sa nikto o koňa neprihlásil, prepadol mestu alebo kostolu. V prípade, že si nálezca koňa alebo iný dobytok potajomky nechal, považovali ho za zlodaja.⁵⁰

⁴² ZsO IV, č. 2 758; DL 53 775.

⁴³ ZsO III, č. 95.

⁴⁴ ZsO II/2, č. 6 064.

⁴⁵ Tamže, č. 6 000.

⁴⁶ CJH I, 82: „*Similiter de equis fiat a furibus dimissis, et qui furem cum equo deprehenderit, furem iudici det, equus vero suus sit sibi.*“

⁴⁷ ŠTEFÁNIK, Martin. Majetková kriminalita v stredovekej Bratislave podľa prvej knihy mestského súdництва – Aechtbuch. In *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Bratislava : Univerzita Komenského 2007, 36 – 55, tu s. 42 – 43.

⁴⁸ Tamže.

⁴⁹ Krupina používala magdeburské čiže saské právo, ktoré priniesli nemeckí hostia usadení v Krupine.

⁵⁰ CHALOUPECKÝ, Václav. *Knihá Žilinská*. Bratislava : Nákladom Učené spoločnosti Šafaříkovy 1934, s. 79.

Niekedy je ťažké rozhodnúť, či bol kôň skutočne odcudzený, alebo prišlo k porušeniu nejakej pôvodnej dohody o predaji, prenájme alebo výmene koňa. Väčšina obchodných transakcií sa totiž dojednala ústne a nejestvoval o tom nijaký právny dokument, takže sa vyskytovali situácie, keď jeden tvrdil, že koňa kúpil, a druhý, že mu ho ukradli. V takom prípade v spore o koňa mohla rozhodnúť prisaha.⁵¹ Niekedy súd nariadil predvedenie sporného koňa, a ak zviera dovedy uhynulo, museli priniesť aspoň jeho kožu.⁵²

Obchod s koňmi po celý stredovek prekvital, napriek tomu produkcia nestačila pokrývať spotrebu. Vojny boli permanentnou súčasťou života – v našich dejinách pravdepodobne nenájdeme panovníka, ktorý by nevedel vojnu – a hubili kone po tisíckach. Vývoz koní do cudziny bol preto prísne zakázaný už od konca 11. storočia, keď kráľ Ladislav (1077 – 1095) v 15. a 16. článku svojho druhého zákonníka zakázal akékoľvek obchodovanie s uhorskými koňmi mimo územia kráľovstva. Kto by bol prichytený pri predávaní koní bez povolenia kráľa, mal byť uväznený a potrestaný ako zloděj koní. Ak by aj získal milosť, o koňa prišiel.⁵³ Toto ustanovenie takmer bezo zmeny potvrdil aj Ladislavov nástupca kráľ Koloman v 76. článku svojho prvého zákonníka.⁵⁴ Ako všetky zákazy aj tento mal svoje výnimky. Jednotliví panovníci udeľovali konkrétnym osobám alebo spoločnostiam (mestám, regiónom) osobitné povolenia na vývoz a predaj koní mimo územia Uhorska. Tak Belo IV. v listine z roku 1265 vymedzujúcej práva a povinnosti svojich poddaných v Liptove povolil im predávať ich kone komukoľvek s výnimkou Čiech a Nemecka.⁵⁵ Kráľ Žigmund udelil v roku 1391 veľkorysú výnimku mestu Bratislava. Napriek všeobecnému a absolútnemu zákazu exportu koní, ktorý Žigmund ustavične potvrdzoval, mohli sa kone zakúpené na bratislavskom trhu vyvážať aj do zahraničia. Na kónsky trh v Bratislave, ktorý sa konal v čase výročného trhu, čo bolo dvakrát do roka, mohli prichádzať obyvatelia Uhorska, ale aj cudzinci, obchodníci akejkolvek národnosti, predávať aj nakupovať kone hocakej hodnoty a ceny a s nimi sa potom vracat' domov, bez toho, aby ich za to niekto prenasledoval alebo znepokojoval.⁵⁶ Je jasné, že vďaka takejto výsade vzniklo v Bratislave vyhľadávané stredisko obchodovania s koňmi, skutočný kónsky trh, podobný tomu, aký opísal Burgund'án Bertrandon v Pešti. Podľa jeho rozprávania bolo napríklad v Pešti mnoho obchodníkov s koňmi. Keby si bol niekto chcel kúpiť hoci aj dvetisíc dobrých koní, tu by ich podľa slov Bertrandona istotne dostal. Najčastejšie sa kone predávali „v balíku“, ako celá stajňa tvorená desiatimi koňmi, pričom cena takejto stajne bola asi 200 zlatých. Bertrandon však videl aj podstatne drahšie kone, boli to väčšinou kone pochádzajúce zo sedmohradských hôr. Aj on sám si kúpil vynikajúceho koňa – dobrého bežca.

⁵¹ Napríklad 1438, DL 89 940.

⁵² Napríklad CDH VIII/7, 125; CDHA I, č. 303 = DL 91 150; DL 84 198.

⁵³ ZAVODSZKY, Levente. *A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai : (függelék : a törvények szövege)*. Budapest : Szent-István Társulat 1904, Decr. s. Ladislai regis. Liber II., cap. 15, 16.

⁵⁴ Tamže, Decr. Colomani regis, cap. 76.

⁵⁵ JERŠOVÁ, Mária. *Slovenský diplomatár*. Príloha Sborníka muzeálnej slovenskej spoločnosti 25. Turč. Sv. Martin : vydavateľstvo 1931, s. 3 – 6.

⁵⁶ AMB, č. 547; CDH X/8, 323.

Páčilo sa mu aj to, že krajina, ktorou cestoval, bola prevažne rovinatá a kone mohli všade cváľať. Kvalita koní súvisela s vynikajúcimi pastvinami, ktoré burgundský rytier ocenil. Chybou miestnych koní však bola, podľa neho, istá vzdorovitosť, následkom čoho sa ťažko podkúvali. Aj kone do záprahu nadchli burgundského rytiera. Často sa vraj stretal s povozmi, na ktorých sedelo šesť až osem ľudí a všetko to ťahal jediný kôň. Bertrandona zaujalo, že si cestujúci aj na dlhé cesty brali len jedného koňa, nestrídali ich, čo opäť dokazuje pevnú stavbu uhorských koní. Betrandon spomína aj kone, ktoré videl v Segedíne (Szeged v Maďarsku): „Práve tu som videl hromadu bujných, na predaj určených koní, miestni vedeli tieto kone pekne skrotiť, bol to však zvláštny pohľad. Povedali mi, že v meste možno nájsť aj takých, čo majú tri- až štyri-tisíc koní. Kone sú také lacné, že za 10 zlatých sa dá kúpiť veľmi pekný žrebec. Zo Segedína som dorazil do jedného mesta, cestoval som po peknej planine, kde kone žili podobne ako divé zvieratá úplne slobodne. Videl som tu veľa stád koní vedľa seba, to je asi dôvod, prečo ich možno v takom počte vidieť na segedínskom trhu.“⁵⁷

Ustrážiť dodržiavanie zákazu vývozu koní však bola veľmi náročná záležitosť. Zákaz sa neprestajne porušoval, a hoci kráľ Žigmund sa usiloval s týmto problémom vyrovnáť, ťažko povedať, do akej miery úspešne. V roku 1399 vydal Žigmund listinu adresovanú šarišskému županovi, v ktorej píše, že sa dozvedel, ako obchodníci v Košiciach a iní z územia Slovenska⁵⁸ napriek zákazu vyvážajú kone do iných krajín a kráľovstiev. Prikázal preto zhabať kone a uväzniť ich sprievodcov.⁵⁹ Obchodníci či, lepšie povedané, priekupníci s koňmi sa v prameňoch nazývali *mangones*. Kráľ Žigmund ich činnosť (*mangones officia, ars mangonica*) v Uhorskom kráľovstve všeobecne zakázal dekrétom.⁶⁰ V snahe zaviesť poriadok Žigmund v roku 1412 poveril grófa budínskej soľnej komory Onofria Bardiho, Taliana, ktorý bol jeho poradcom v peňažných záležitostiach, dozorom nad vývozom koní. Bez jeho špeciálnej listiny nikto nesmel s koňmi prekročiť hranice. Jedna z takýchto listín sa zachovala. Onofrius ju vydal v prospech Jána z Norimbergu, ktorý dostal povolenie na vývoz 7 koní, platné dvanásť dní.⁶¹ Povolenia na vývoz koní udeľoval aj Žigmundov nástupca kráľ Albrecht. V roku 1439 vydal pre istého Petra Pachela povolenie vyvážať desať rokov do cudziny ročne 10 koní bez akýchkoľvek poplatkov.⁶²

Kto nemal povolenie kráľa vydané priamo ním alebo poverenými úradníkmi, vystavoval sa riziku, že o kone príde. Pravdepodobne mu už nehrozilo, že bude potrestaný ako zlodej koní, ako to bolo v časoch kráľa Ladislava a Kolomana, ale kone mu bez milosti zhabali. Je jasné, že to ponúkalo obrovské príležitosti na obohatenie a vyvolávalo nemalé konflikty. Žigmund z práva zhabať kone dokonca urobil výsadu udeľovanú verným rytierom! Počas vojenských výprav panovníci pasovali nových rytierov

⁵⁷ SZAMOTA, *Régi utazások Magyarországon*, s. 48 – 98.

⁵⁸ V listine „*partes superiores*“, horné kraje, čo v stredoveku označovalo územie dnešného Slovenska.

⁵⁹ ZsO I, č. 5 854; DL 8 438.

⁶⁰ Na dekrét sa odvolávajú viaceré listiny, Žigmundova z roku 1411, ZsO III, č. 362: „*Juxta formam nostri decreti super imhibitione artis mangonice stabiliti et firmati*“, a ďalšie, napr. ZsO III, č. 2 874.

⁶¹ ZsO IV, č. 226; AMB, č. 807.

⁶² CDH XI, 124.

a rozdávali majetky za preukázanú odvahu a schopnosti. Žigmund škálu odmien ešte rozšíril o právo zhabať kone obchodníkom pristihnutým pri ich vývoze a takéto kone si ponechávať: jednu z takýchto listín vydal priamo vo vojenskom tábore v roku 1410 v prospech synov Mikuláša z Čopu (Csapi).⁶³ Táto činnosť, hoci aj lukratívna, nebola zrejme celkom bez rizika, lebo už o pol roka neskôr si Andrej z Čopu dal od Žigmunda vystaviť ochrannú listinu o tom, že majitelia takto zhabaných koní ho nesmú pohnať pred súd, ako sa mu to stalo s pánmi zo Seče.⁶⁴ Niekedy sa pokus o zhabanie koní skončil dokonca krviprelieváním.⁶⁵

Fakt, že Žigmund opakovane vydával listiny, ktorými poveroval rôzne osoby a inštitúcie dozorom nad dodržiavaním zákazu exportu koní, svedčí o tom, že nebolo ľahké nelegálnemu obchodu s koňmi zabrániť. V roku 1421 poveril touto úlohou grófa Viliama z Fraknó. Ten pravdepodobne zhabal vyvážené kone obchodníkom zo Šopronu. V liste z 3. júla 1421 Šoprončanom vysvetľuje, že musel konať na základe rozkazu kráľa, ktorý prísne zakázal vývoz koní z Uhorska.⁶⁶ Kupcom pritom na obchode s koňmi veľmi záležalo, pretože to bola komodita, o ktorú bol veľký záujem a bolo ju možné predať v zahraničí s veľkým ziskom. Mestská rada Viedenského Nového Mesta (Wiener Neustadt) poslala 31. marca 1425 list Šopronu, v ktorom prosí mestskú radu o rozšírenie informácie, že rakúsky knieža Fridrich povolil v ich meste slobodný konský a dobytčí trh bez akýchkoľvek poplatkov (*zollfreyen rossmarkcht vnd viechmarkt*).⁶⁷

S problémom vývozu koní a ich následného nedostatku v Uhorsku bojoval aj Matej Korvín, vtedy však už začínal byť stav koní v kráľovstve povážlivý. Preto formou „generálneho dekrétu“ zakázal akýkoľvek vývoz koní, pričom tí, ktorí by ho nerešpektovali, mali prísť nielen o kone, ale aj všetky svoje majetky a čakal ich prísny trest. V roku 1481 o tomto svojom dekréte informoval mesto Prešov. V listine panovník vyslovene hovorí o nedostatku koní, ktorý nastal jednak v dôsledku nepretržitých vojen, jednak vinou obchodníkov a kupcov, zahraničných i domácich, ktorí vyvážajú kone z kráľovstva. Stav koní „*sú vyplienené a vyčerpané natoľko, že dobrého a vhodného koňa je možné nájsť len sotva alebo nikdy*“, skonštatoval kráľ.⁶⁸ Preto prikázal, aby mesto dalo vyhlásiť jeho dekrét na všetkých verejných miestach a trhoch a aby sa podieľalo na dozore nad dodržiavaním zákona. Kone a majetky vinníkov mali zhabať, previnilcov uväzniť a poslať priamo kráľovi na potrestanie. Situácia sa nezmenila ani v nasledujúcich desaťročiach. Keď zháňali na začiatku 16. storočia kone pre Hypolita d'Este, ktoré mu posielali do Talianska, stávalo sa, že sa vrátili z nákupov naprázdno. Dobrého koňa jednoducho nenašli. To sa im prihodilo napríklad v Miškovci (Miskolcz v Maďarsku) v roku 1501, keď v okruhu deviatich míľ nenašli vhodné kone do voza,

⁶³ ZsO II/2, č. 8 013.

⁶⁴ ZsO III, č. 362.

⁶⁵ DL 92 396.

⁶⁶ HÁZI, Jenő. *Sopron szabad királyi város története* I. 1 – 7, II. 1 – 6. Sopron : Szabó és Társa Könyvnyomdája 1921 – 1943. Tu I/2, s. 205.

⁶⁷ Tamže, s. 270.

⁶⁸ IVÁNYI, Béla. *Eperjes szabad királyi város levéltára 1245 – 1526*. Szeged: Szeged városi nyomda és könyvkiadó 1931, s. 233.

a rovnako skončili aj na konskom trhu v Michalovciach v roku 1503, kde hľadali dobré mladé kone, ale aj na niekoľkých ďalších miestach.⁶⁹

Zisk z predaja lacných, ale pritom veľmi kvalitných uhorských koní bol však priveľké lákadlo, väčšie ako strach z trestu. Spomeňme si, ako Bertrandon opisoval, že v Budíne možno kúpiť celú „stajňu“, ktorú tvorilo 10 koní, za 200 zlatých. Podľa jeho tvrdenia dobrého koňa za 10 zlatých bolo možné kúpiť aj v okolí Segedína. V roku 1419 sa dal na Spiši kúpiť kôň za 4 zlaté. Bola to taká nízka cena, že stála kronikárovi za to, aby ju zapísal ako jedinú pozoruhodnú udalosť toho roku.⁷⁰

Každý cudzinec, ak mal čo len trochu obchodného ducha, hneď pochopil, že ak nakúpi počas svojho pobytu v Uhorsku kone, môže ich doma alebo inde v zahraničí predať s mnohonásobným ziskom.⁷¹ Dobrý kôň totiž – napriek klesajúcej tendencii cien koní – zostával po celý stredovek cenným a žiadaným majetkom. Práve preto stavy koní v Uhorskom kráľovstve dramaticky klesali a panovníci boli nútení obchod s koňmi zakázať. Na rozdiel od obchodu s hovädzím dobytkom, v ktorom bolo Uhorsko doslova európskou veľmocou, obchod s koňmi nikdy nedosiahol podobné rozmery a zostal viac-menej iba domácou záležitosťou.

Zoznam skratiek použitých v texte

AMB = Archív mesta Bratislava. Stredoveké listiny.

CDAC = Codex diplomaticus Arpadianus continuatus (Árpádkori új okmánytár). Szerkesztette Wenzel, Gusztáv. IX. k. Budapest : Eggenberger Ferdinánd Akadémiai 1871; XI. k. Budapest : Eggenberger Ferdinánd Akadémiai 1873; XII. k. Budapest : Eggenberger Ferdinánd Akadémiai 1874.

CDH = Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. I – XI, Budae : Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae 1829 – 1844.

CDHA = Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis (Anjoukori okmánytár). Szerkesztette Nagy, Imre. I. k. (1301 – 1321), Budapest : Magyar tud. akadémia könyvkiadó 1878; II. k. (1322 – 1332), Budapest : Magyar tud. akadémia könyvkiadó 1881.

⁶⁹ NYÁRI, Albert B. A modenai Hyppolit-kodexek. In *Századok*, IV, 1870, s. 275 – 290, 355 – 370, 661 – 687, tu s. 672 (rok 1501): „*Ivi ad miscolzi et inde missi duos familiares cum curru apretiato per novem miliaria ad quendam equos curiferos pro domino Reverendissimo et non invenimus*,“ (rok 1503): „*Misi alio die michaelen fechetu ad forum equorum ad nagmihal, ut emeret aliquos equos pro domino Reverendissimo et nihil boni juvenis et eunde redeundo stando exposuit 1 fl. 2 din*,“ (rok 1507): „*Misi Aloisium et Albertum ungarum et Joannem magnum ad videndum aliquos equos emendos qui fuerunt quondam domini Georgy more: quia postea non placuerunt*,“ 673: (rok 1503): „*Item jam sunt dies multi quod misi unum famulum ad unum locum ad videndum aliquos equos sed nihil valuerunt*.“

⁷⁰ WAGNER, Carolus. *Annalecta Scepusii sacri et profani*. I – IV. Wien 1773. Tu II., s. 11, *Excerpta ex chronicis Scepus. seu Leutschoviensibus*.

⁷¹ ZsO IV, č. 672, 1 589; DL 9 664; DL 11 300.

- CJH = Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000 – 1526. Budapest : Franklin-társulat 1899.
- DF = Magyarországos levéltár, Budapest. Diplomatikali fényképgyűjteménye
- DL = Magyarországos levéltár, Budapest. Diplomatikali levéltár
- ZsO = *Zsigmondkori oklevéltár*. Összeállította MÁLYUSZ, Elemér. I. (1387–1399), Budapest : Akadémiai Kiadó 1951; II/1-2 (1400–1410), Budapest : Akadémiai Kiadó 1956, 1958; MÁLYUSZ Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette BORSA, Iván. III. (1411–1412), Budapest : Akadémiai Kiadó 1993; IV. (1413–1414), Budapest : Akadémiai Kiadó 1994; V. (1415–1416), Budapest : Akadémiai Kiadó 1997; VI. (1417–1418) Budapest : Akadémiai Kiadó 1999; VII. (1419–1420), Budapest : Magyar Országos Levéltár 2001; BORSA, Iván – C. TÓTH, Norbert. VIII. (1421), Budapest : Magyar Országos Levéltár 2003; IX. (1422), Budapest : Magyar Országos Levéltár 2004; C. TÓTH, Norbert X. (1423), Budapest : Magyar Országos Levéltár 2007; XI. (1424), Budapest : Magyar Országos Levéltár 2009.

DER PFERDEHANDEL IM MITTELALTERLICHEN KÖNIGREICH UNGARN

Daniela Dvořáková

Das Pferd war im Mittelalter ein bedeutender Handelsartikel. Die ungarischen Pferde, hauptsächlich aus dem Gebiet Siebenburgen, waren aufgrund ihrer Qualität auf den Pferdemarkten viel gefragt, sogar auch im Ausland. Der Preis des Pferdes wurde vor allem durch die Art und Farbe des Pferdes bestimmt, die übrigen Eigenschaften waren zweitrangig. Pferde als gefragter Handelsartikel wurden oft zum Gegenstand des Diebstahls, obwohl für den Pferdediebstahl die Todesstrafe drohte. Der Pferdehandel blühte über das ganze Mittelalter hindurch, doch die Nachfrage überragte ständig das Angebot und auf dem Markt dauerte der Mangel an Pferden an. Die Hauptursache waren die anhaltenden Kriege und dabei massenweise Verluste an Pferden. Der Pferdemangel auf den ungarischen Märkten führte zu wiederholten Verboten von Pferdeausfuhr ins Ausland. Aus diesem Grund war die Ausfuhr von Pferden ins Ausland schon seit dem 11. Jh. streng verboten. Derjenige, der beim Pferdeverkauf ohne königliche Bewilligung erwischt gewesen wäre, sollte verhaftet und als Pferdedieb bestraft werden. Der König konnte Ausnahmen für die Pferdeausfuhr erteilen, z.B. die Stadt Bratislava bekam solche vom König Sigismund von Luxemburg. Dank dieser Ausnahme wurde Bratislava zum Mittelpunkt des Pferdehandels, ähnlich wie Pest (heute Budapest). Aus dieser Befugnis, die Pferde den Zwischenhändlern zu beschlagnahmen, machte Sigismund ein Vorrecht, das den treuen Rittern erteilt wurde. Während der Kriegszüge wurden nämlich die Krieger für Mut und Tapferkeit belohnt, die Herrscher verschenkten ihnen Güter und schlugen sie zu Rittern. Die Skala der Entlohnungen erweiterte Sigismund noch um das Recht den, bei der Ausfuhr erwischten Pferdehändlern die Pferde zu beschlagnahmen, sie zu behalten oder auch um das Recht sie außerhalb des

Ungarischen Königreichs auszuführen. Wegen des andauernden Mangel an Pferden erreichte der ungarische Pferdehandel – zum Unterschied mit dem Rindviehhandel, wo Ungarn buchstäblich eine europäische Großmacht war, keine größeren Ausmaße und blieb mehr oder weniger nur eine einheimische Angelegenheit.

PhDr. Daniela Dvořáková, CSc., Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 844 99 Bratislava